

การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง: กรณีศึกษาชุมชนพูนบำเพ็ญ

เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร

Development of Strong Community: A Case Study of
Poonbumpen Community, Phasi Charoen District, Bangkok

กมลศักดิ์ วงศ์ศรีแก้ว^{1/} จิระพงศ์ เรืองกุล^{1/*} และสายใจ ชุนประเสริฐ^{1/}
Kamolsak Wongsrikaew^{1/}, Jirapong Ruanggoon^{1/} and Saijai Chunprasert^{1/}*

^{1/}คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี กรุงเทพมหานคร 10600

^{1/}Faculty of Management Science, Dhonburi Rajabhat University, Bangkok 10600, Thailand

*Corresponding author: jack.dj37@hotmail.com

(Received: 2 May 2016; Accepted: 11 October 2016)

Abstract: This research aims to study the characteristics of a strong community and the factors contributing to a strong community. The study also proposes the development model of a strong community. Based on qualitative research, Poonbumpen community was selected as a case study. The data were gathered by document research, in-depth interviews, focus group discussion and nonparticipant observation. Data were analyzed using content analysis. The results showed that characteristics of a strong community were the ability to be self-reliant, the security of community, the vision of community and the love for community. The factors that promote a strong community were closed social relations, learning to improve people's lives in the community, networking of community, natural leader, and the self-reliance economy. The suggestion for the development of a sustainable strong community is continuation of farmland, promoting awareness of newcomers, creating an ongoing community development activities, implementing proactive community public relations, and creating next generation leaders and establishing a community network to carry on the mission.

Keywords: Strength community, sustainable community, community development

บทคัดย่อ: งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคุณลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน และข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนเข้มแข็งไปสู่ชุมชนยั่งยืน โดยอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ เลือกชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เป็นพื้นที่ศึกษา รวบรวมข้อมูลด้วยการวิจัยเอกสาร การสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้านในชุมชน ประกอบกับการสนทนากลุ่มประเด็นโครงการพื้นที่สุขภาวะ และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมเพิ่มเติม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า คุณลักษณะชุมชนเข้มแข็งของชุมชนพูนบำเพ็ญสะท้อนได้จากความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของ

ชุมชน การมีวิถีทัศน์ของชุมชน และความรักและห่วงใยชุมชน โดยมีปัจจัยที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนพูนบำเพ็ญ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือญาติ ลักษณะการเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชน เครือข่ายของชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติ และลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน ข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนพูนบำเพ็ญไปสู่ชุมชนยั่งยืน ได้แก่ สานต่อการอนุรักษ์พื้นที่เกษตร ปศุสัตว์สำนักผู้เข้ามาใหม่ การสรรสร้างกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง การดำเนินการประชาสัมพันธ์ชุมชนเชิงรุก และมุ่งฟื้นฟูลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ สร้างเครือข่ายสานต่อภารกิจ

คำสำคัญ: ชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนยั่งยืน การพัฒนาชุมชน

คำนำ

การพัฒนาประเทศในด้านเศรษฐกิจตามระบอบทุนนิยมได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว ทุนนิยมทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนสะดวกสบายมากยิ่งขึ้น การพัฒนาประเทศไทยตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 – ฉบับที่ 9 ในระยะที่ผ่านมา นั้นเป็นการเปิดโอกาสให้กับประชาชนได้เรียนรู้อย่างไร้พรมแดน มีความเจริญด้านวัตถุในระดับที่ทัดเทียมกับต่างประเทศ อย่างไรก็ตามกลับพบว่าการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าวก็ยังส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของคนในสังคมไทยทุกระดับ ได้แก่ ความเสื่อมถอยทางวัฒนธรรม ขาดสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกัน ค่านิยมของการใช้ชีวิตแบบฟุ่มเฟือยตามแบบสังคมบริโภคนิยม สถาบันครอบครัวและชุมชนอ่อนแอ อีกทั้งยังก่อให้เกิดปัญหาสังคมมากมาย

การพัฒนาที่มุ่งไปยังการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจกระแสหลักตามคำขวัญ “งานคือเงิน เงินคืองาน บันดาลสุข” เป็นภาพมายาด้านวัตถุที่ไม่ได้คำนึงถึงความสุขทางจิตใจและจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์ มองแค่เพียงเงินตรา แต่ไม่เห็นคุณค่าของฐานทรัพยากร ถือเป็นการพัฒนาที่ทำให้เกิดการสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ (วิสุทธิ,

2558) เนื่องจากการมุ่งพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางดังกล่าวนั้นอาจละเลยการพัฒนาในมิติสังคมและวัฒนธรรม ทำให้คนในสังคมพึ่งตนเองได้น้อยลง ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรทางวัฒนธรรม ไม่ได้ถูกนำมาใช้ประโยชน์อย่างเต็มที่ การพัฒนาในอดีตจึงเป็นการพัฒนาที่มองข้ามชุมชนซึ่งถือเป็นรากฐานของความเข้มแข็งในการพัฒนาประเทศ

จากผลกระทบตามระบอบทุนนิยมได้นำมาสู่การปรับกระบวนการทัศน์ของการพัฒนาประเทศ ดังจะเห็นได้จากแผนการพัฒนาระบบเศรษฐกิจของประเทศในปัจจุบันที่คำนึงถึงการพัฒนาระบบเศรษฐกิจควบคู่กับการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้น กระบวนทัศน์ใหม่ได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและมุ่งเน้นการพัฒนาชุมชนในฐานะที่เป็นรากฐานของการพัฒนาประเทศ ดังนั้นความเข้มแข็งของชุมชนจึงได้รับการกล่าวถึงในฐานะที่เป็นทางเลือกของการพัฒนา (สมบุญ, 2556) ซึ่งที่ผ่านมาการพัฒนาชุมชนในประเทศไทยให้เข้มแข็งได้มีการดำเนินการและปรับเปลี่ยนในเชิงคุณภาพที่นำเสนอหลายประการ เช่น การมีนวัตกรรมใหม่ในการทำงานของชุมชน การพลิกฟื้นชุมชนท้องถิ่น การเกิดขึ้นขององค์กรชุมชนเพื่อขับเคลื่อนการพัฒนา การนำวิถีการจัดการความรู้มาใช้เพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนา

และมีแหล่งเรียนรู้ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม การขับเคลื่อนในกระบวนการจัดการชุมชนของไทยยังมีปัญหาในบางประการ โดยเฉพาะการขาดความต่อเนื่องของการพัฒนาและปัญหาในเรื่องของความไม่สมดุลกันระหว่างเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เนื่องจากการสร้างความเข้มแข็งจากการพึ่งตนเองและภูมิคุ้มกันในแง่ของการพัฒนาคนในชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกาภิวัตน์นั้นยังทำได้ไม่เต็มที่ (วรรณธรรม, 2553) ดังนั้นประเด็นคำถามที่น่าสนใจคือ “ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะอย่างไร มีปัจจัยอะไรเกี่ยวข้องบ้าง และทำอย่างไรจึงจะทำให้ชุมชนเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน” คำตอบต่อคำถามเหล่านี้มีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชุมชน

ชุมชนพูนบำเพ็ญเป็นชุมชนที่สามารถจัดการตนเองได้ และได้รับอิสระในการกำหนดทางเลือกเพื่อจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์กับชุมชน รวมทั้งสมาชิกในชุมชนมีความภาคภูมิใจ และได้สืบสานภูมิปัญญาของชุมชนอย่างต่อเนื่อง จึงถือเป็นชุมชนหนึ่งที่มีความเข้มแข็ง

ชุมชนพูนบำเพ็ญได้มีความเปลี่ยนแปลงจากอดีตสู่ปัจจุบันอย่างเห็นได้ชัด เดิมจากชุมชนเล็ก ๆ กลายเป็นชุมชนเมืองเนื่องจากการที่มีบุคคลภายนอกเข้ามาอยู่อาศัยเพิ่มขึ้น การแปรเปลี่ยนที่เกิดขึ้นส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน อีกทั้งยังส่งผลกระทบต่อความเข้มแข็งของชุมชนตามมา ดังเช่นกรณีปัญหาการลดลงของพื้นที่การเกษตรภายในชุมชน ซึ่งเป็นปัญหาที่สะท้อนถึงความไม่ยั่งยืน เพราะเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไปทำลายทรัพยากรธรรมชาติ ทำให้เกิดความไม่สมดุลของระบบนิเวศ เศรษฐกิจ และ

สังคมในชุมชน และอาจเป็นสาเหตุที่ทำให้ชุมชนพูนบำเพ็ญกลายเป็นชุมชนที่อ่อนแอได้ในอนาคต ดังนั้นการแสวงหาแนวทางในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งได้อย่างยั่งยืนของชุมชนพูนบำเพ็ญจึงมีความจำเป็น

ผู้วิจัยสนใจศึกษาชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร เนื่องจากต้องการสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชน อธิบายถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน และเพื่อนำเสนอข้อเสนอนในการพัฒนาชุมชนพูนบำเพ็ญจากชุมชนเข้มแข็งไปสู่ชุมชนยั่งยืน บทเรียนที่ได้จะเป็นประโยชน์สำหรับชุมชนที่ยังอ่อนแอได้มีโอกาสในการเรียนรู้ นำประสบการณ์ที่ได้จากชุมชนไปเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชนของตนสู่ความเข้มแข็งและความยั่งยืนต่อไป

อุปกรณ์และวิธีการ

ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่ศึกษาคือ ชุมชนพูนบำเพ็ญ เขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ซึ่งถือเป็นชุมชนที่ได้รับรางวัลต่าง ๆ มากมาย เป็นสิ่งยืนยันถึงความเข้มแข็งของคนในชุมชน โดยรางวัลที่ได้รับนั้นยกตัวอย่าง เช่น โล่เกียรตินิยมชุมชนดีเด่น ปี พ.ศ. 2543 จากสภาสังคมสงเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์แห่งประเทศไทย รางวัลรางวัลชุมชนสีเขียวดีเด่นระดับกลุ่มเขต (กรุงเทพมหานคร) ปี พ.ศ. 2545 รางวัลชุมชนสีเขียวดีเด่นระดับกรุงเทพมหานคร ปี พ.ศ. 2544-2545 รางวัลเกียรติบัตรชุมชนเข้มแข็งปลอดลูกน้ำยุงลาย ปี พ.ศ. 2546 ระดับศูนย์สาธารณสุขชุมชน และรางวัลชุมชนสาธารณสุขมูลฐานดีเด่นระดับกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2547 เป็นต้น

งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาแบบย้อนรอย (retrospective study) เพื่อสืบค้นและ

พรรณนาให้เห็นปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน เก็บรวบรวมข้อมูลรวมระยะเวลา 9 เดือน ตั้งแต่มิถุนายน พ.ศ. 2558 – กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 โดยอาศัยการทบทวนวรรณกรรมจากข้อมูลที่รวบรวมไว้และข้อมูลจากแหล่งทุติยภูมิ ได้แก่ รายงานวิจัย ป้ายหรือบอร์ดกิจกรรม และข้อมูลจากอินเทอร์เน็ต ร่วมกับการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม ค้นหาข้อมูลจากร่องรอยหลักฐานต่าง ๆ เช่น สภาพความเป็นอยู่ ผลงานของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ในชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้สัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชนจำนวน 1 คน ประชาชนชาวบ้าน จำนวน 4 คน และสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนอีก 6 คน เลือกผู้ให้ข้อมูลด้วยเทคนิคโหนดบอลล์ (snowball technique) ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งมีโครงสร้าง รวมทั้งยังได้ทำการสนทนากลุ่มประมาณโครงการพื้นที่สุขภาวะเพื่อเก็บข้อมูลเพิ่มเติมอีก 4 คน รวมผู้ให้ข้อมูลหลักทั้งหมด 15 คน ผู้ให้ข้อมูลดังกล่าวนี้เป็นคนในพื้นที่ มีความคุ้นเคยกับชุมชน และมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนมาอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นจึงถือเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่มีความเหมาะสมตามหลักการของการกำหนดกลยุทธ์ในการเลือกตัวอย่างที่ดีของการศึกษาเชิงปรากฏการณ์วิทยา (ประไพพิมพ์ และคณะ, 2559; Miles *et al.*, 2013)

วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาโดยอาศัยเทคนิคหลักในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ 1) การปรับเปลี่ยนแนวคิดตามข้อมูลเชิงประจักษ์ 2) การวิเคราะห์เพื่อแสดงตัวอย่าง และ 3) การวิเคราะห์โดยการจัดกลุ่มแนวคิด เพื่อตรวจสอบความแม่นยำของข้อมูลผู้วิจัยได้ใช้แนวทางการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Creswell, 2009) แสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล

(data triangulation) และการตรวจสอบด้านวิธีการรวบรวมข้อมูล (methodological triangulation) นอกจากนี้เพื่อยืนยันแหล่งข้อมูลและแสดงให้เห็นถึงความน่าเชื่อถือของข้อมูล ผู้วิจัยได้นำเสนอถ้อยคำหรือข้อมูลของผู้ให้ข้อมูลตรง (quotation) ซึ่งถือเป็นการเพิ่มอรรถรสในการอ่านด้วย (Creswell, 2009; Holiday, 2002)

ผลการศึกษา

คุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนพุนบำเพ็ญปัจจัยที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนพุนบำเพ็ญและข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนพุนบำเพ็ญจากชุมชนเข้มแข็งไปสู่ชุมชนยั่งยืน มีดังนี้

คุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนพุนบำเพ็ญ

ชุมชนพุนบำเพ็ญเดิมมีสภาพเป็นที่ลุ่มมีคลองเชื่อมต่อกับคลองตลิ่งชัน มีลำกระโดงหรือคลองส่งน้ำเข้าแปลงเกษตรกระจายอยู่ในพื้นที่ ในอดีตคนในพื้นที่มีการทำนาข้าวเป็นอาชีพหลัก ต่อมาได้มีการเปลี่ยนเป็นการทำสวน ในปัจจุบันพื้นที่การเกษตรได้ลดลงไป มีบ้างที่ยังคงพื้นที่ของพืชผัก สวนผลไม้ สวนหมาก และสวนมะพร้าว ชุมชนมีระบบความสัมพันธ์แบบเครือญาติเนื่องจากคนในพื้นที่ได้อยู่อย่างช่วยเหลือเกื้อกูลกันมาช้านาน เป็นมาตั้งแต่กลุ่มคนดั้งเดิมสมัยปู่ย่า ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนมีความสนิทชิดเชื้อ ถ้อยทีถ้อยอาศัย อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนั้นเริ่มมีคนนอกเข้ามาอยู่อาศัย ชื้อที่และเช่าบ้าน สภาพสังคมโดยรวมเปลี่ยนจากสังคมเกษตรเป็นสังคมเมืองมากขึ้น

ความเข้มแข็งของชุมชนพุนบำเพ็ญพิจารณาได้จากความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความ

มั่นคงปลอดภัยของชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและห่วงใยชุมชน ดังนี้

1) ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน คนในชุมชนพุน้ำเปรี้ยวมีอิสระที่จะกำหนดทางเลือกในการจัดการกับปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยสังเกตได้จากการพลิกฟื้นชุมชนภายหลังจากวิกฤตน้ำท่วมในช่วงปี พ.ศ. 2554 อีกประการสามารถสังเกตได้จากการพัฒนาตลาดบางเขื่อนหนึ่งขึ้นในพื้นที่ของชุมชน ซึ่งนอกจากจะเป็นการสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านในชุมชนแล้ว รายได้ส่วนหนึ่งยังได้ถูกนำมาใช้เพื่อระดมทุนสำหรับการทำประโยชน์ต่อชุมชนต่อไป นอกจากนี้ การพึ่งตนเองของชุมชนพุน้ำเปรี้ยวยังสังเกตได้จากการรวมกลุ่มปลูกกล้วยไม้ กลุ่มแม่บ้านผลิตข้าวเกรียบสมุนไพร กลุ่มแม่บ้านข้าวแต่นสมุนไพร และกลุ่มแม่บ้านน้ำพริกเผือกกล้วย เป็นต้น กลุ่มแม่บ้านเหล่านี้ถือเป็นกลุ่มที่นำรายได้เข้าสู่ชุมชนเป็นการเพิ่มรายได้ของชาวบ้านโดยไม่ต้องพึ่งหน่วยงานภายนอก

2) ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน คนในชุมชนพุน้ำเปรี้ยวมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิตพิจารณาได้จากความไว้วางใจความใกล้ชิดกันของคนในชุมชน ซึ่งเป็นตัวบ่งบอกถึงระบบความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน ดังข้อมูลที่ผู้นำชุมชนกล่าวว่า “ชุมชนเรานับว่าเป็นสังคมแบบเครือญาติ...ครอบครัวไหนที่เดือดร้อนก็สามารถช่วยกันได้” รวมทั้งพิจารณาได้จากการสร้างระบบสวัสดิการของชุมชนขึ้นมาทำให้ชุมชนมีหลักประกันในการบริโภค เช่น การมีจำนวนเงินในกองทุนหมู่บ้านมูลค่าโดยประมาณ 10 ล้านบาท เป็นต้น ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและระบบสวัสดิการของชุมชนนี้ถือเป็นระบบที่เกื้อหนุนทำให้เกิดความมั่นคงในการดำรงชีวิต

นอกจากนี้ยังสามารถพิจารณาความมั่นคงปลอดภัยในแง่ของอาชญากรรมและความปลอดภัยของสมบัติสาธารณะ ดังที่ปราชญ์ชาวบ้านให้สัมภาษณ์ว่า “ที่นี่อยู่กันอย่างเป็นมิตรที่ดีแถวนี้ไม่มีลัทธิร้าย เดินชนกันของไม่หาย รู้จักการให้อภัยและแบ่งปันกัน”

3) การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน สมาชิกในชุมชนพุน้ำเปรี้ยวมีความเข้าใจในสภาพของชุมชน มีการจัดประชุมเดือนละครั้งเพื่อประเมินปัญหา วางแผนการดำเนินงานในอนาคต และกำหนดแนวทางการดำเนินงานร่วมกัน เป็นการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนระดมความคิดเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ยกตัวอย่าง กิจกรรมที่น่าสนใจคือการที่คนในชุมชนได้ตระหนักถึงการลดลงของต้นไม้ซึ่งเป็นสิ่งแวดล้อมที่ช่วยสร้างความร่มรื่นให้กับชุมชน และการตระหนักถึงปัญหาการลดลงของพื้นที่การเกษตรทำให้คนในชุมชนภายใต้การนำของปราชญ์ชาวบ้านและเครือข่ายในชุมชนได้ร่วมกันหาวิธีการจัดการสิ่งแวดล้อมให้คงความเป็นธรรมชาติและบูรณาการกับอาชีพของคนในชุมชนเกิดเป็นสถานีเกษตรธรรมชาติบ้านป่าสำรวยและสถานีธงชัยกล้วยไม้งามพิจารณาจากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่ว่า “เมื่อปี พ.ศ. 2541 ช่วงนั้นเกิดความเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมค่อนข้างรุนแรงเพราะว่ามีการพัฒนาในเรื่องของสาธารณูปโภค เนื่องจากบุคคลภายนอกได้เข้ามาอยู่อาศัย เดิมทีซอยถนนเป็นซอยหินคลุกซอยบางแวก 216 แยก 1 / 2 จะปรับจากหินคลุกมาเป็นถนนคอนกรีตดังปรากฏ ซึ่งเป็นการทำลายสภาพแวดล้อมเดิม เช่นเดียวกับซอยสวนมะพร้าวร่วมแต่ก่อนจะมีความร่มรื่น มีต้นไม้ริมทางเดิน แต่พอเกิดการทำถนนก็ทำให้เข้ามาทำลายสภาพแวดล้อมเดิม”

สถานีกษัตริย์ธรรมชาติด้านป่าสำรวยเป็นพื้นที่ทำการเกษตรแบบธรรมชาติปลูกผักปลอดสารพิษตามภูมิปัญญาดั้งเดิมตามแบบฉบับของป่าสำรวยและสถานีกษัตริย์กล้วยไม้งามนั้นเป็นส่วนกล้วยไม้ที่คุณลุงช้อยให้การดูแลด้วยความรัก ทั้งสองพื้นที่เป็นแหล่งสร้างรายได้และยังถือเป็นแหล่งเรียนรู้สำคัญของชุมชน ซึ่งต่อมาได้รับการพัฒนาให้เป็นแหล่งเรียนรู้เพื่อการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ช่วยแก้ไขปัญหาการลดลงของต้นไม้และพื้นที่การเกษตรที่อาจส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมของชุมชนในอนาคตอีกด้วย

อีกหนึ่งวิสัยทัศน์ตัวอย่างที่สมาชิกในชุมชนได้ให้ความสำคัญ คือ สุขภาพของคนในชุมชน ภายในพื้นที่ทำการของชุมชนได้จัดตั้งศูนย์สุขภาพโดยมีเจ้าหน้าที่ผ่านการอบรมจากศูนย์บริการสาธารณสุข 47 สำนักงานเขตภาษีเจริญ กรุงเทพฯ คอยบริการและให้ความรู้ด้านสุขภาพ โดยเฉพาะยาสามัญประจำบ้านและการปฐมพยาบาลเบื้องต้น นอกจากนี้ยังมีการจัดพื้นที่ส่งเสริมด้านสุขภาพ เช่น สนามเด็กเล่น ลานนันทนาการ สนามแบดมินตัน สนามตะกร้อ สนามเปตอง และยังจัดให้มีกิจกรรมการออกกำลังกายด้วยโยคะทุก ๆ วันอาทิตย์ เป็นต้น

4) ความรักและห่วงใยชุมชน คนในชุมชนพูนบำเพ็ญมีความภาคภูมิใจในชุมชน ร่วมกันสืบสานภูมิปัญญาอย่างต่อเนื่อง ข้อค้นพบนี้สังเกตได้จากวิถีชีวิตของคนผ่านประเพณีต่าง ๆ ที่มีมาแต่ดั้งเดิม เช่น ตักบาตรปีใหม่ งานวันสงกรานต์ และงานวันลอยกระทง เป็นต้น ทางชุมชนพูนบำเพ็ญได้ร่วมกันอนุรักษ์โดยดำเนินการร่วมกันทั้งผู้นำชุมชน คนในชุมชน และเครือข่ายของชุมชน การอนุรักษ์ประเพณีนี้ได้ทำมาอย่างต่อเนื่องเป็นปฏิทินหลักของชุมชน นอกจากนี้ยังจะเห็นได้จากการมีกลุ่มผู้นำชุมชนที่

เป็นปราชญ์ชาวบ้านที่ได้ถ่ายทอดความรู้ความสามารถด้านงานปั้น ด้านดนตรี และรำไทย ไปยังเยาวชนรุ่นหลัง เยาวชนที่มาเรียนรู้ต่างเข้าร่วมด้วยความสนใจ ร่วมกันสืบสานภูมิปัญญาภายใต้ชื่อโครงการ “ต้นกล้าพูนบำเพ็ญ” เพื่อสร้างสรรค์ผลงานศิลปะและเสียงเพลงจากเครื่องดนตรีไทย

ปัจจัยที่นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชนพูนบำเพ็ญ

1) ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือญาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นจากความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดของคนในชุมชนผ่านระบบครอบครัว / เครือญาติ ทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลจนสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ของชุมชนได้ นอกจากนี้ยังสามารถพิจารณาได้จาก การดำเนินงานของชุมชนทั้งในด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรมประเพณี และการจัดสวัสดิการชุมชน โดยมุ่งเน้นการยอมรับของสมาชิกในชุมชน จิตสำนึกที่ดีงาม และการให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนรวม ดังข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มที่ว่า “เมื่อ 16-17 ปีที่ผ่านมาได้จัดตั้งคณะกรรมการโดยที่สมาชิกในชุมชนมีความคิดเห็นที่ตรงกัน ในแต่ละปีชุมชนของเราก็จะมีปฏิทินหลักเพื่อเตรียมจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ เช่น กิจกรรมตักบาตรปีใหม่ วันเด็ก วันสงกรานต์ วันลอยกระทง และอื่น ๆ คณะกรรมการร่วมแสดงความคิดเห็น และส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ ต่อไป รวมถึงการจัดตั้งกลุ่มสหกรณ์ออมทรัพย์ของชุมชนที่มีเงินหมุนเวียน มูลค่าประมาณ 10 ล้านบาท หากมีครัวเรือนใดที่ต้องการความช่วยเหลือสามารถกู้ยืมไปหมุนเวียนได้”

2) การเรียนรู้เพื่อชีวิต ความเข้มแข็งของชุมชนเกิดขึ้นจากปัจจัยด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิตซึ่งเป็นลักษณะที่คนในชุมชนได้มีการแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่ง

กันและกัน มีการนำความรู้ทั้งเก่าและใหม่มาประยุกต์เพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี ดังที่ผู้นำชุมชนได้กล่าวว่า “สมาชิกในชุมชนให้ความสำคัญกับเรื่องของวัฒนธรรมและการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพราะเชื่อว่า

มนุษย์คือสิ่งมีชีวิตที่ต้องเรียนรู้อย่างไม่รู้สิ้นสุดและต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ของชุมชน” การส่งต่อการเรียนรู้ของชุมชนได้กระทำผ่านเสียงตามสายและการจัดตั้งสถานการเรียนรู้ภายใต้ชื่อ “พื้นที่สุขภาพ” ซึ่งมีรายละเอียดพื้นที่ ดังตารางที่ 1

Table 1 Healthy areas for community learning at Poonbumpen community

Benefits for learning	Healthy area
Health and recreation	Health park, community fire station, Ban Namong
Fostering local wisdom and culture	Tontang station, Konklong station, Ban Trongthai, Ban Kanomthai
Youth activities	Lannumnom
Economic community	Thongchai orchid garden, Sumruay natural agriculture, Tawee mixed farming, banana farm, the incinerator, recycling home, community market

พื้นที่สุขภาพจะเป็นแหล่งเรียนรู้ของคนทั้งภายในและภายนอกชุมชน ปัจจุบันมีอยู่ 15 สถานี ได้แก่ สวนสุขภาพ สถานีดับเพลิงชุมชน บ้านหน้ามอ สถานีต้นทาง สถานีคนคลอง บ้านทรงไทย บ้านขนมไทย ลานน้ำนม ธงชัยกล้วยไม้งาม เกษตรธรรมชาติ บ้านป่าสำรวย เกษตรผสมผสานตาหิว สวนกล้วยเมืองกรุง เต่าเผ่าถ่าน บ้านไร่ไชเคิล และตลาดชุมชน จำแนกตามประโยชน์เพื่อการเรียนรู้ด้านสุขภาพและนันทนาการ การทำนุบำรุงภูมิปัญญาท้องถิ่นและศิลปวัฒนธรรม กิจกรรมเยาวชน และเศรษฐกิจชุมชน

การเรียนรู้ของคนในชุมชนพูนบำเพ็ญเป็นการเรียนรู้ร่วมกันกับหน่วยงานภายนอก เช่น มหาวิทยาลัยสยามที่ได้เข้ามาช่วยให้ความรู้เกี่ยวกับการปฐมพยาบาลและการแพทย์แผนไทย มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรีในความรู้ด้านภาษาคอมพิวเตอร์ และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น การเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชนสามารถนำไปสู่การปฏิบัติจริงที่เป็นประโยชน์ต่อการยังชีพ และยังเป็นการเผยแพร่

ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นไปยังเยาวชนรุ่นหลัง ตลอดจนบุคคลภายนอก

3) เครือข่ายชุมชนพูนบำเพ็ญ สมาชิกในชุมชนได้จัดตั้งเครือข่ายกิจกรรมของชุมชน เช่น คณะกรรมการชุมชน และคณะกรรมการพื้นที่สุขภาพ เป็นต้น เครือข่ายเหล่านี้ทำให้สมาชิกได้มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลข่าวสาร และประสบการณ์ร่วมกันจนนำไปสู่การร่วมคิดและตัดสินใจเพื่อพัฒนาชุมชน นอกจากนี้ชุมชนยังมีการสานสัมพันธ์เครือข่ายกับชุมชนรอบ ๆ เช่น ชุมชนเลิศสุขสม ชุมชนแปะกง และชุมชนเจริญวิถี เป็นต้น รวมถึงเครือข่ายกับหน่วยงานรัฐและหน่วยงานภาคเอกชนซึ่งมีส่วนสำคัญในการเพิ่มความเข้มแข็งของชุมชนได้มากยิ่งขึ้น พิจารณาได้จากข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มต่อไปนี้ “ชุมชนได้มีความร่วมมือกับสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย เข้ามาช่วยเรื่องการศึกษาสิ่งแวดล้อม ชุมชนมีความต้องการปรับพื้นที่ชุมชนให้ร่มรื่นจึงได้รับการสนับสนุนไม้ป่า

เข้ามาปลูกจำนวนมาก เพื่อเพิ่มความร่มรื่น ดำเนินการตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจนกลายเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในจิตสำนึกของคนในชุมชน นอกจากนี้สถานีเกษตรธรรมชาติบ้านป่าสำรวยได้มีการปลูกต้นพลับพลึงเพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการประคบร้อนและได้รับความอนุเคราะห์จากอาจารย์ของมหาวิทยาลัยสยามได้มาให้ความรู้เรื่องดอกพลับพลึงจนสมาชิกในชุมชนสามารถนำมาให้บริการประชาชนได้ อีกทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากศูนย์การศึกษานอกระบบ (กศน.) ให้ความอนุเคราะห์ในการจัดหาหนังสือชุมชนจึงได้มีการเคลื่อนย้ายห้องสมุดอัจฉริยะมาจัดเป็นห้องสมุดเคลื่อนที่ไว้บริการ ณ ที่ทำการของชุมชน”

4) ผู้นำตามธรรมชาติ เป็นผู้นำชุมชนที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งและเป็นศูนย์รวมนำพาชุมชนไปสู่แนวทางพัฒนาที่สอดคล้องและเหมาะสม โดยผู้คนสำคัญของชุมชนในอดีตที่ร่วมพัฒนาชุมชนให้มีความเข้มแข็ง ได้แก่ นายประยุทธ์ พุน้ำเพี้ย นอกจากนี้ยังมีตัวอย่างกลุ่มผู้นำชุมชนคนปัจจุบัน ได้แก่ ครูภ และปราชญ์ชาวบ้าน เช่น ครูประกาศ ครูจุ่ม ป้าสำรวย และลุงธงชัย เป็นต้น ซึ่งถือว่าเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาชุมชน ในแต่ละท่านจะมีองค์ความรู้ที่แตกต่างกันไปแต่ในด้านนี้ ผู้นำตามธรรมชาติที่กล่าวมาล้วนมีคุณลักษณะพื้นฐานที่เหมือนกันคือ การเป็นผู้รู้ ผู้อาวุโสในชุมชน มีคุณธรรม ได้รับการสนับสนุนจากสมาชิกในชุมชน และที่สำคัญคือมีจิตสาธารณะ อุทิศตนเพื่อชุมชน “การที่ชุมชนจะพัฒนาได้ต้องมีผู้ที่เสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนร่วมและนำความรู้ที่มีมาสร้างกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน”

ผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรมและเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากสมาชิกนั้นเข้าข่ายผู้นำที่มีบารมี แสดงให้เห็นว่าผู้นำของชุมชนพุน้ำเพี้ยเป็นผู้นำที่สามารถสร้างแรงบันดาลใจและกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาชุมชน ผู้นำในลักษณะนี้ทำให้คนในชุมชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาและพร้อมที่จะมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างเต็มใจ

5) เศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง สะท้อนให้เห็นจากการที่สมาชิกในชุมชนมีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง การดำเนินกิจกรรมของคนในชุมชนมีลักษณะเป็นเศรษฐกิจชุมชน เช่น แปลงเกษตร สวนกล้วยไม้ เป็นต้น รวมถึงลักษณะของคนในชุมชนเข้ามามีส่วนช่วยกันดำเนินการ เช่น การจัดตั้งตลาดคลองบางเชือกหนัง กลุ่มแม่บ้านแปรรูปสมุนไพร เป็นต้น การดำเนินการด้วยตนเองและการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนนี้เป็นการเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางเกษตรของชุมชนผ่านการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเทคโนโลยีที่เหมาะสม นอกจากนี้แหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วชุมชนนั้นยังกลายเป็นสถานที่ท่องเที่ยวซึ่งกำลังถูกพัฒนาเพื่อเป็นการส่งเสริมรายได้ของคนในชุมชน

ข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนพุน้ำเพี้ยไปสู่ชุมชนยั่งยืน

1) สานต่อการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรปลูกจิตสำนึกของคนในชุมชนอย่างต่อเนื่อง จากการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เกษตร คนในชุมชนจึงได้ร่วมกันแสดงความคิดเห็นในการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรผ่านการบูรณาการกับการประกอบอาชีพ เช่น สถานีการเรียนรู้ธงชัยกล้วยไม้งาม เกษตรผสมผสานตาหวี แนวคิดการบูรณาการพื้นที่เกษตรเข้ากับการประกอบอาชีพเหล่านี้ถือเป็นตัวอย่างของการพัฒนาไปสู่ชุมชนยั่งยืนที่ได้

ทำให้เกิดความสมดุลกันในด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นสิ่งดังามที่ควรสานต่อ

การลดลงของพื้นที่เกษตรนับย้อนไป 30 - 40 ปี เกิดขึ้นจากการที่เริ่มมีคนจากภายนอกเข้ามาซื้อที่อยู่อาศัยและเช่าบ้านในชุมชน ชุมชนเปลี่ยนจากชุมชนเกษตรเป็นชุมชนเมือง การเข้ามาอยู่ของคนจำนวนมากขึ้นนั้นได้ทำให้เกิดการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ประปา โทรศัพท์ และไฟฟ้า เป็นต้น ผลจากการพัฒนาสาธารณูปโภคได้ทำลายสิ่งแวดล้อมในชุมชนลงไปมาก การพัฒนาที่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมนี้ถือเป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน ถึงแม้ว่าคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนจะดีขึ้น แต่สภาพแวดล้อมและธรรมชาตินั้นก็กลับถูกทำลาย ปัญหาสำคัญที่ชุมชนกำลังเผชิญคือบุคคลภายนอกที่เข้ามาอยู่อาศัยไม่ได้มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ จึงไม่มีความรักและภาคภูมิใจในสภาพแวดล้อมของชุมชน พิจารณาได้จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่ว่า “ปัญหาเรื่องการปลูกต้นไม้บนพื้นที่พักอาศัย หากเป็นบุคคลภายนอกจะต้องการทำลาย / รื้อถอนต้นไม้บนที่ดินที่เช่าซื้อ” การปลูกจิตสำนึกให้กับบุคคลภายนอกที่เข้ามาอาศัยจึงถือเป็นสิ่งจำเป็น

2) สร้างกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อการพัฒนาชุมชนในหลากหลายรูปแบบควรมีการจัดพื้นที่สาธารณะ / การจัดกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมวัฒนธรรมไทยอย่างต่อเนื่องในแต่ละปี โดยเฉพาะกิจกรรมที่ทำให้เกิดการพัฒนาและสร้างความสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

3) ดำเนินการประชาสัมพันธ์เชิงรุก พื้นที่สาธารณะสามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเกษตรเชิงอนุรักษ์ได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงขอเสนอให้ทางชุมชนดำเนินการประชาสัมพันธ์ชุมชนเชิงรุกโดยมุ่งเน้นการ

สื่อเนื้อหา “การเป็นชุมชนในสวน แหล่งท่องเที่ยวเชิงเกษตรอนุรักษ์ และวิถีของคนเหนือสุดภาษีเจริญ” ผ่านสื่อต่างๆ และกลวิธีการประชาสัมพันธ์ เช่น การแถลงข่าว การใช้เครือข่ายชุมชนช่วยสนับสนุนเผยแพร่ข่าวสารของชุมชน เป็นต้น รวมถึงควรพัฒนาระบบฐานข้อมูลอิเล็กทรอนิกส์ของชุมชน การออกแบบสื่อการประชาสัมพันธ์ และการพัฒนาความรู้ ทักษะด้านการประชาสัมพันธ์ของคนในชุมชนควบคู่กันไปด้วย

4) การค้นหากลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ ในการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืนต้องมีการพัฒนาผู้นำชุมชน การพัฒนาผู้นำตามธรรมชาติอาจมีอุปสรรคในเรื่องของการประสานงานเนื่องจากช่วงวัยทำงานอาจจะต้องมีความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน งานพัฒนาส่วนใหญ่จึงถูกผลักดันด้วยคนอีกรุ่นที่เกษียณอายุหรือลาออกจากงานประจำ อย่างไรก็ตามเพื่อการสานต่อการพัฒนาชุมชนยั่งยืนจากรุ่นสู่รุ่น ทางชุมชนควรได้มีการค้นหาผู้นำรุ่นใหม่เพื่อการสานต่อภารกิจ โดยมองหาคนที่มีพลังเสียสละ มีหัวใจสาธารณะ ชอบคิดริเริ่มทำกิจกรรมเพื่อชุมชน และปลูกฝังความเป็นผู้นำเชิงบารมีที่จะเป็นแรงบันดาลใจให้กับคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อพัฒนาชุมชนร่วมกัน

ชุมชนควรได้มีการรักษาความต่อเนื่องของเครือข่ายที่มีอยู่ทั้งภายในและภายนอกชุมชน โดยมีการดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายเพื่อเชื่อมโยงให้สมาชิกได้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันจะนำไปสู่การร่วมคิดร่วมทำในการจัดการกับปัญหาใหม่ ๆ ที่อาจเกิดขึ้นกับชุมชน นอกจากนี้ชุมชนควรได้มีการสร้างเครือข่ายชุมชนใหม่เพิ่มเติม เพื่อเป็นพลังในการขับเคลื่อนการดำเนินงานของชุมชน

สรุปและอภิปรายผล

ลักษณะชุมชนเข้มแข็งของชุมชนพุน้ำเป็ดยู่สะท้อนได้จากความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและห่วงใยชุมชน ลักษณะดังกล่าวนี้คือการที่ชุมชนสามารถจัดการสิ่งต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการความรู้ในชุมชน ระบบความสัมพันธ์กิจกรรมหรือการจัดการทรัพยากรชุมชน เป็นไปตามที่ปาริชาติ (2551) ได้ให้ข้อสรุปเกี่ยวกับนิยามของชุมชนเข้มแข็งที่น่าสนใจไว้ว่า ชุมชนที่เข้มแข็ง หมายถึง ชุมชนที่มีความสามารถในการพึ่งตนเอง คนในชุมชนมีความมั่นคงปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักห่วงใยชุมชนและชุมชน มีวิสัยทัศน์ที่ดี ชุมชนที่มีความเข้มแข็งจะสังเกตได้จากการที่คนในชุมชนสามารถดำรงอยู่อย่างมีศักดิ์ศรีไม่รอคอยความช่วยเหลือจากภายนอก คนในชุมชนมีความปลอดภัยในการดำรงชีวิต มีความรักและห่วงใยชุมชน มีวิสัยทัศน์สามารถคาดการณ์ปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและมองเห็นแนวทางการแก้ปัญหาเหล่านั้น (สุปรานี และคณะ, 2558)

ความเข้มแข็งของชุมชนพุน้ำเป็ดยู่เกิดขึ้นจากปัจจัยสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือข่าย ลักษณะการเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชน เครือข่ายของชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติ และลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง

ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือข่ายทำให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกันมีส่วนสำคัญในการทำให้คนในชุมชนฟันฝ่าปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาได้อย่างดี (สมบุญ, 2556) ในส่วนของลักษณะการเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชนทำให้มีการ

แลกเปลี่ยนความรู้กันซึ่งนำไปสู่การปฏิบัติจริง ทำให้ชุมชนสามารถนำความรู้มาปรับใช้เพื่อประโยชน์ในการยังชีพ รวมถึงเป็นการเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นอีกด้วย ข้อค้นพบนี้เป็นไปในการทำงานเดียวกันกับผลงานของ ดลฤดี และวรินดา (2559) ที่สะท้อนให้เห็นว่า ความสามารถในการถ่ายทอดความรู้ของคนในชุมชนจากรุ่นสู่รุ่นนั้นเป็นปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนเป็นอย่างมาก หากชุมชนได้มีการปรับใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยี และองค์ความรู้ใหม่ๆ ให้เข้ากับบริบทของชุมชนนั้นจะส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ สำหรับเครือข่ายของชุมชนนั้นถือได้ว่าเป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ดังที่วรรณธรรม (2553) ได้รายงานไว้ว่า เครือข่ายชุมชนที่มีการติดต่อสัมพันธ์กันอย่างสม่ำเสมอจะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนข่าวสารและประสบการณ์ร่วมกัน สมาชิกได้ร่วมกันคิดและนำไปสู่การพัฒนา ในขณะที่ผู้นำตามธรรมชาติจะมีบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาและแสวงหาแนวทางในการแก้ปัญหา ซึ่งลักษณะของผู้นำตามธรรมชาติที่เป็นข้อค้นพบจากงานวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับผลงานวิจัยของวรรณธรรม (2553) ที่พบว่า ผู้นำที่ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณธรรมจริยธรรม และเป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและสนับสนุนจากสมาชิกในชุมชน การเป็นผู้นำที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ดีจะต้องเป็นผู้ที่เสียสละเวลาและนำความรู้ที่มีมาคิดมาสร้างสรรค์ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้กับชุมชน แน่นอนว่าลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชนถือเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญของความเข้มแข็งของชุมชน ข้อค้นพบดังกล่าวนี้สะท้อนให้เห็นว่าเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชนนั้นเป็นลักษณะ

ของการผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการของตนเอง โดยเน้นปัจจัยการผลิตในชุมชน อาศัยธรรมชาติเป็นตัวกำหนด มีการบริโภคสิ่งที่ยามาได้ตามธรรมชาติในท้องถิ่น และมุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนสิ่งของกันของคนในชุมชนมากกว่าการซื้อขายพออยู่พอกินโดยไม่ทำลายธรรมชาติซึ่งเป็นที่มาของชุมชนเข้มแข็ง

ในส่วนของข้อเสนอเพื่อการพัฒนาชุมชนพุน้ำเพ็ญไปสู่ชุมชนยั่งยืนมี 4 ประการ ได้แก่ 1) สานต่อการอนุรักษ์พื้นที่เกษตรปลูกจิตสำนึกผู้เข้ามาใหม่ 2) สร้างสร้างกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง 3) ดำเนินการประชาสัมพันธ์ชุมชนเชิงรุก และ 4) ค้นหากลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ สร้างเครือข่ายสานต่อภารกิจ ข้อเสนอทั้ง 4 ประการนี้เป็นการนำเสนอภายใต้กรอบของการพัฒนาแบบยั่งยืนซึ่งให้ความสำคัญกับการพัฒนาที่ตอบสนองความต้องการของปัจจุบันโดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติเพื่อให้คนรุ่นต่อไปในอนาคต เป็นการพัฒนาชุมชนเพื่อปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนและชุมชนให้ดีขึ้นโดยไม่เอนเอียงไปทางวัตถุนิยมจนล้มการอนุรักษ์สภาพแวดล้อมและธรรมชาติ เป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการพัฒนาคนเป็นศูนย์กลาง และทำให้ชุมชนยั่งยืนโดยพัฒนาสิ่งแวดล้อมควบคู่กับเศรษฐกิจร่วมกับการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม (ปัญญา และคณะ, 2556; Srinivas, 2003)

โดยสรุป ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน ความมั่นคงปลอดภัยของชุมชน การมีวิสัยทัศน์ของชุมชน และความรักและหวงแหนชุมชนเป็นบทสะท้อนให้เห็นถึงคุณลักษณะความเข้มแข็งของชุมชนพุน้ำเพ็ญ ซึ่งเกิดขึ้นจากปัจจัยสำคัญ 5 ประการ ได้แก่ ความสัมพันธ์เชิงสังคมแบบเครือญาติ ลักษณะการเรียนรู้เพื่อชีวิตของคนในชุมชน เครือข่าย

ของชุมชน ผู้นำตามธรรมชาติ และลักษณะเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเองของชุมชน ในการพัฒนาความเข้มแข็งเพื่อนำไปสู่การเป็นชุมชนยั่งยืนนั้นชุมชนพุน้ำเพ็ญควรได้มีการสานต่ออนุรักษ์พื้นที่เกษตร ปลูกจิตสำนึกผู้เข้ามาใหม่ การสร้างสร้างกิจกรรมการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง การดำเนินการประชาสัมพันธ์ชุมชนเชิงรุก และค้นหากลุ่มผู้นำรุ่นใหม่ สร้างเครือข่ายสานต่อภารกิจ ข้อเสนอดังกล่าวนี้ควรนำไปต่อยอด โดยอาจได้มีการจัดทำแผนแม่บทชุมชน พัฒนาเป็นกลยุทธ์และกำหนดกิจกรรมหรือโครงการที่เชื่อมโยง รวมทั้งควรได้มีการติดตามและตรวจสอบผลการดำเนินงานของกิจกรรมหรือโครงการเพื่อควบคุมให้เป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ในการจัดทำแผนแม่บทชุมชนควรอาศัยการวิจัยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งจะประโยชน์ในการนำไปสู่การปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมในอนาคตต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- ดลฤดี จันทรแก้ว และ วรินดา สุทธิพรม. 2559. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้องค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านเกษตรกรรมเพื่อสร้างความเข้มแข็งทางเศรษฐกิจชุมชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทย. วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต 4(2): 188-199.
- ประไพพิมพ์ สุธีสินนท์ และประสพชัย พสุนนท์. 2559. กลยุทธ์การเลือกตัวอย่างสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ. วารสารปริชาต มหาวิทยาลัยทักษิณ 29(2): 31-48.

ปาริชาติ วลัยเสถียร. 2551. พลวัตของแนวคิดและ
ปฏิบัติการพัฒนาชุมชน. วารสารพัฒนาสังคม
และชุมชน 1(1): 29-54.

ปัญญา เทพสิงห์ และธงพล พรหมสาขา ณ สกลนคร.
2556. แนวทางการฟื้นฟูชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ 30(2): 43-64.

วรรณธรรม กาญจนสุวรรณ. 2553. กระบวนการ
จัดการชุมชนเข้มแข็ง: รูปแบบปัจจัยและตัวชี้วัด.
รัฐประศาสนศาสตร์ 8(2): 119-158.

วิสุทธิ ไบไม้. 2558. เครือข่ายการวิจัยความ
หลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรมและภูมิ
ปัญญาท้องถิ่น. Rajabhat Journal of
Sciences, Humanities & Social Sciences
16(2): 253-267.

สมบุญ ธรรมลังกา. 2556. รูปแบบการเสริมสร้าง
ความเข้มแข็งของชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญา
ท้องถิ่นเป็นฐานในจังหวัดเชียงราย. วารสาร
ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนครสวรรค์ 15(2): 58-66.

สุปราณี จันทร์ส่ง บุญทัน ดอกไธสง สอาด บรรเจิด
ฤทธิ์ และบุญเรือง ศรีเหรียญ. 2558. การพัฒนา
ทุนทางสังคมเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง. วารสาร
วิจัยและพัฒนาวิจัยขององค์กรในพระบรม
ราชูปถัมภ์ 10(3): 273-283.

Creswell, J. W. 2009. Research Design:
Qualitative, Quantitative, and Mixed
Methods Approaches. SAGE Publications,
Thousand Oaks, CA. 273 p.

Holiday, A. 2002. Doing and Writing Qualitative
Research. SAGE Publications, Thousand
Oaks, CA. 211 p.

Miles, M. B., A. M., Huberman, and J., Saldaña.
2013. Qualitative Data Analysis: A Methods
Sourcebook 3rded. SAGE Publications,
London. 408 p.

Srinivas, H. 2003. The Five Es of Sustainability.
(Online). Available: <http://www.gdrc.org/sustdev/indicators.html> (September 5, 2015)